

Міністерство внутрішніх справ України
Львівський державний університет внутрішніх справ

СИРОВАЦЬКИЙ ВАЛЕРІЙ ІВАНОВИЧ

УДК 340.12

**ДЕСТРУКЦІЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ
ТА ШЛЯХИ ЇЇ ВИПРАВЛЕННЯ
ЯК ОБ'ЄКТ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОГО АНАЛІЗУ**

12.00.12 – філософія права

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів – 2013

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Львівському державному університеті внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України.

Науковий керівник кандидат філософських наук, доцент
Бліхар В'ячеслав Степанович,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
завідувач кафедри філософії та політології.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
Вовк Вікторія Миколаївна,
Національна академія внутрішніх справ,
заступник директора навчально-наукового інституту
заочного та дистанційного навчання;
кандидат юридичних наук
Романова Альона Сергіївна,
Національний університет «Львівська політехніка»,
доцент кафедри теорії та філософії права
Навчально-наукового інституту права та психології.

Захист відбудеться « 30 » березня 2013 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.725.02 у Львівському державному університеті внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Львівського державного університету внутрішніх справ (79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26).

Автореферат розісланий « 28 » лютого 2013 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. В. Красницький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У ХХІ ст. проблема свідомості опинилася в епіцентрі наукових досліджень, зокрема філософії як науки. У філософії проблема свідомості розглядається, з огляду на те, що вона стосується безпосередньо світоглядних і методологічних концепцій будь-якого філософського напрямку. Підходи до вивчення свідомості завжди ґрунтуються на аналізі останньої як форми регуляції та управління у взаємодії особистості з дійсністю. Свідомість реалізується в думках, діях, через норми, принципи, цілі, які відображають уявлення про предмети, факти і явища та відносини між ними. Свідомість безпосередньо вербалізується засобами мови та мовлення. Усвідомлюючи висловлені кимось погляди, думки, вчинки, людина вносить корективи й у свою свідомість, змінюючи її форми (вона існує як індивідуальна та суспільна).

Предметна та результативна, практична діяльність людини віддзеркалює базові структурні елементи вчинку. Це дає змогу стверджувати, що саме предмет і об'єкт діяльності людини формують її свідомість. Внутрішні переживання під час практичної діяльності обов'язково пов'язані з предметом праці, об'єктом, на якому зосереджується суб'єкт, тощо. Тому однією з проблем, яка ускладнює вивчення свідомості, є, без сумніву, її двовимірність (свідомість немовби існує і немовби не існує, адже не завжди очевидні результати її функціонування). Не йдеться про створення теорії щодо цього питання, оскільки ні у філософському, ні у психологічному та соціальному контекстах не існує теоретизації й об'єктивації свідомості. А йдеться про наявний спосіб осмислення окресленої проблематики, а саме – філософсько-правове трактування свідомості.

У зазначеному контексті дослідження впливу світоглядної деструктивності на формування правосвідомості доцільно розпочинати власне із вивчення поліаспектності смисложиттєвих зв'язків людського буття, а передовсім того, що стосується правового регулювання міжособистісних відносин у суспільстві. До прикладу, знання і досвід є рушійними елементами формування свідомості людини, оскільки крізь призму змісту, якості та обсягу рівня знань можна простежити сутність свідомості, тоді як досвід позиціонує її рівень.

Це ж стосується і правосвідомості, розуміючи під змістом цього терміна сукупність ідей, поглядів, уявлень, почуттів, у яких виражається ставлення до дійсного чи бажаного права як до справедливого чи несправедливого, і до дій людей як до правомірних чи неправомірних. Розглядаючи деструкції свідомості, можна простежити маловивчений вияв негативних явищ та рис, властивостей, сформованих стихійно і всупереч суспільно-державним і морально-етичним стандартам, вимогам правової поведінки та громадської думки.

Найповніше деструкція правосвідомості відображається саме у поведінковому компоненті – скоєнні правопорушень, вчиненні злочинів як формах вираження протиріччя між суспільством та особистісною правосвідомістю, у нівелюванні права. Тим більше, що з-поміж основних причин деструкції правосвідомості все ж таки слід наголосити на правовій політиці держави. Певною мірою кожний із правових актів відображає ту чи іншу модель соціальних відносин у загальній системі суспільної взаємодії. Це безпосередньо впливає як на процеси внутрішньодержавного розвитку, так і на етноментальні процеси формування правосвідомості.

Відтак особливої актуальності набуває досі не здійснюване філософсько-правове дослідження деструкції правосвідомості та шляхів її виправлення.

Теоретичною основою дослідження є доробки тих учених, які аналізували різні аспекти окресленої в дисертації проблематики. Насамперед, слід виокремити здобутки українських філософів права О. Бандури, В. Бачиніна, В. Бігуна, В. Вовк, Т. Гарасиміва, Л. Герасіна, А. Козловського, М. Козюбри, В. Костицького, С. Максимова, П. Рабіновича, С. Рабіновича, О. Скакун, С. Сливки, В. Сокурєнка, А. Токарської, М. Цимбалюка та ін.

Значну увагу проблемам деструкції правосвідомості, з'ясуванню причин її виникнення та шляхів подолання приділили також С. Алексєєв, Б. Ананьєв, Р. Арон, К. Бельський, В. Бородін, С. Гусарєв, К. Жоль, І. Ільїн, Ю. Калиновський, В. Коробка, В. Кудрявцев, В. Кукушкін, В. Лозовий, Н. Міхалкін, В. Нерсеянц, О. Петришин, Г. Радбрух, С. Сінха та ін.

З-поміж радянських учених-правознавців слід назвати і В. Авдєєва, Г. Іконнікову, М. Матузова, В. Малахова, В. Нерсеянца, І. Покровського, В. Сирих та багатьох інших.

У дисертації були використані ідеї, сформульовані у працях видатних філософів: Г. Гегеля, Е. Гусерля, О. Данільяна, І. Ільїна, І. Канта, П. Новгородцева, П. Тейяра де Шардена, Б. Чичеріна, С. Франка, Е. Фрома, К. Ясперса та ін.

Досягненню поставленої пізнавальної мети слугувало використання досягнень вітчизняних учених-філософів: В. Бліхара, А. Карася, В. Мельника, А. Спіркіна, В. Шкоди. Залучення значного теоретичного масиву дозволило сформулювати філософсько-правові оцінки виникнення та розвитку деструкції свідомості та правосвідомості і способів впливу на неї з метою досягнення позитивних для суспільного буття змін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана у контексті теми науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт кафедри теорії та історії держави і права факультету з підготовки слідчих Львівського державного університету внутрішніх справ «Філософсько-правові та теоретико-історичні проблеми державотворення та правотворення в Україні» (державний реєстраційний номер 0109U007855).

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є філософсько-правова оцінка деструкції правосвідомості та шляхів її виправлення.

Досягнення поставленої мети вимагає розв'язання таких задач дослідження:

- обґрунтувати семантику ключового поняття «деструкція правосвідомості»;
- визначити теоретико-методологічні засади аналізу деструкції правосвідомості;
- актуалізувати філософсько-правові модуси деструкції правосвідомості як каузально спроектовані чинники, що спричиняють проблеми сучасного державотворення, верховенства права;
- висвітлити значення правових експлікацій філософської теорії у процесі деструкції свідомості та світогляду особистості на рівні правосвідомості;
- окреслити філософсько-правовий концепт правової культури в контексті протистояння правовому нігілізму;
- розкрити сутність деструкції правосвідомості на рівні свідомісного та світоглядного ставлення особистості до права та правових цінностей;
- узагальнити філософсько-правові параметри теоретико-методологічних засад проектування видозмінення деструкції правосвідомості.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, пов'язані з деструкцією правосвідомості, що є наслідком спотворення свідомості та світогляду особистості в умовах їх нівелювання.

Предметом дослідження є деструкція правосвідомості та шляхи її виправлення у філософсько-правовому вимірі.

Методи дослідження. Філософсько-методологічною основою дисертаційного дослідження є базові концепції гносеології, онтології, феноменології, герменевтики і соціології права.

Достовірність наукових результатів підтверджується аргументами, отриманими шляхом застосування філософських, загальнонаукових і спеціально-наукових методів, зокрема інтерпретаційно-аналітичного методу, за допомогою якого здійснювалися: теоретичний аналіз, синтез філософських, юридичних і педагогічних досліджень, нормативно-правових документів, інших джерел із узагальненням їх теоретико-методологічних засад (розділ 1.1); герменевтичний метод, який застосовувався у формулюванні вихідних засад дослідження філософсько-правового виміру правосвідомості та її деструкції (розділи 1.2, 3.1); порівняльно-історичний аналіз, на основі якого було виявлено методи, умови і тенденції процесу деструкції свідомості й світогляду особистості та її перетворення у деструкцію правосвідомості громадян (розділи 2.1, 3.1); наукова індукція, яка дала змогу врахувати філософсько-правові виміри деструкції правосвідомості та здійснити її функціональний і

системний аналіз (розділи 2.1, 2.2); інтегративний метод, який уможливив отримання наукових результатів щодо знання про багатовимірність деструкції свідомості та світогляду особистості (розділ 1.3); системно-структурний метод, який у рамках з'ясування і конкретизації складових деструкції свідомості та світогляду особистості допоміг розкрити сутність сучасного трактування деструкції правосвідомості як гальмівного процесу в розвитку демократичної держави та формуванні громадянського суспільства (розділи 2.3, 3.2, 3.3).

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що з філософсько-правових позицій розкрито сутність деструкції правосвідомості та її негативного впливу на формування громадянського суспільства й правової держави.

При цьому одержано нові результати, які розкривають особистий внесок автора у розробку теми, яка досліджується:

уперше одержано:

- дефініцію «деструкція правосвідомості», яку пропонується розглядати як відхилення компонентів структури правосвідомості від правових норм, культурно-соціального орієнтиру, що визначають механізм утворення і функціонування правосвідомості;

- обґрунтування змісту деструкції правосвідомості як філософсько-правової категорії, що ґрунтується на ідеях онтологічної та антропологічної парадигми, уможливорює врахування індивідуального та суспільного аспектів існування деструктивних проявів правової свідомості;

- систематизацію наявних наукових підходів до проблеми деструкції правосвідомості, що дозволяє виявити двовимірну природу деструктивних процесів, вмотивовану існуванням зовнішнього та внутрішнього впливу на свідомість особистості.

удосконалено:

- моделі правових експлікацій філософської теорії у процесі деструкції світогляду особистості та її правосвідомості, в яких правосвідомість проявляється як синергетичне, тобто системне неструктуроване явище з виокремленням його структурних компонентів, які певною мірою можна назвати умовними, такими, що сприяють розумінню лише його суті, значення і місця в системі «людина» – «право» – «суспільство»;

- погляди на доцільність подолання проявів деструкції правосвідомості в контексті сучасного державотворчого процесу, в якому це соціально-психологічне явище визначає зміну стану свідомості особи: певні уявлення, погляди, почуття, настрої, що формуються у вигляді помилкових ідей, знань, які спотворено відтворюють, передають чи трактують правову дійсність і виражають негативне ставлення до чинного права, законності і правопорядку;

- стратегічні підходи щодо дослідження поняття і структури генези та філософсько-правових детермінантів деструкції правосвідомості. У цьому

контексті акцентується здебільшого на розумово-алогічному характері деструкції правосвідомості, який проявляється у спрямованості на zdeформовану систематизацію емпіричних чинників та побудову умовних схем суб'єктивістських фрагментів правової реальності;

дістали подальший розвиток:

– загальнотеоретична характеристика та методологічна основа дослідження деструкції правосвідомості, які відображають правосвідомість як один із видів особливої суспільної свідомості, що характеризується як рух переживання конкретною людиною свого буття у соціальному середовищі, що складається із суб'єктивних психічних, релігійних, освітніх уявлень, які ця людина вважає об'єктивними характеристиками соціальної дійсності;

– філософсько-правова інтерпретація деструкції правосвідомості, в контексті якої єдність правосвідомості з «відображенням» навколишньої дійсності відбувається під впливом специфічних ментальних особистісних властивостей і якостей людини, що обумовлює ставлення до правосвідомості.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані у дослідженні висновки мають високий ступінь готовності їх до використання в практичній роботі органів влади, діяльність яких пов'язана із нормотворчістю, а також у правозастосовній сфері, зокрема в ОВС України; у подальшій розробці загальнотеоретичної концепції можливості запобігання деструкції правосвідомості.

Окремі положення і висновки дисертації можуть застосовуватись у:

– навчальному процесі – під час викладання таких курсів, як: «Філософія права», «Філософія», «Професійна етика», «Деонтологія», «Теорія держави та права», «Етика та естетика»;

– науково-дослідній сфері – для усунення наявних прогалин у вивченні впливу філософської антропології на професійну підготовку юриста;

– процесі підготовки підручників, навчальних посібників із теорії держави й права, професійної етики, юридичної деонтології, філософії права.

Особистий внесок здобувача. Робота є самостійним дослідженням автора та базується на авторському переосмисленні наукової проблеми деструкції правосвідомості та шляхів її виправлення у філософсько-правовому вимірі. Усі наведені в дисертації та винесені на захист наукові результати отримані автором особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні ідеї та положення дисертації оприлюднені й отримали позитивну оцінку на засіданнях кафедри теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ, на міжнародних та всеукраїнських конференціях, зокрема: на III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Роль суспільно-політичних дисциплін у формуванні світогляду працівника органів внутрішніх справ» (м. Львів, 2010 р.); в роботі II Всеукраїнського круглого столу «Державотворення та

правотворення в Україні крізь призму дотримання прав людини: ретроспектива, сучасні проблеми та наукове прогнозування» (м. Львів, 2010 р.); II Регіонального круглого столу «Проблеми державотворення та правотворення в Україні» (м. Львів, 2011 р.); на IV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Роль суспільно-політичних дисциплін у формуванні світогляду працівника органів внутрішніх справ» (м. Львів, 2011 р.).

Публікації. За темою дослідження опубліковано індивідуально 6 статей у наукових фахових виданнях і тези у 3 матеріалах доповідей на конференції та під час роботи круглих столів.

Структура дисертації. Специфіка визначених метою та задачами проблем, що стали предметом дослідження, їх багатоаспектність визначили загальну логіку і структуру дисертації, яка складається зі вступу, трьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 206 сторінок, у тому числі 190 сторінок основного тексту. Список використаних джерел викладений на 16 сторінках і складається із 188 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дослідження, визначається його зв'язок із науковими планами та програмами, стан розробки, об'єкт, предмет, мета і задачі дослідження, методологічні основи, розкривається наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, наводяться відомості про апробацію результатів дослідження та їх публікації.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади вивчення деструкції правосвідомості» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Категорії і поняття теорії правосвідомості»* обґрунтовується необхідність вивчення категоріального апарату теорії правосвідомості, який дозволяє окреслити основні закономірності виникнення, функціонування і розвитку такого правового явища, як правосвідомість.

З огляду на загальнофілософське трактування людини відзначається, що її свідомість – це певна цілісність із надзвичайно складною структурою. Будучи структурним елементом системи правового регулювання, свідомість може проявлятися у політичній, моральній, естетичній, правовій формах тощо. В такому контексті правосвідомість є відображенням у суспільній свідомості чинного права та оцінок правових понять і категорій наявних суспільних відносин (уявлення про бажане право) (Л.В. Тихомиров). Правосвідомість виникає як наслідок юридичної діяльності, в якій взаємодіють суб'єкти права, виявляються в ній, оскільки право є соціальним регулятором відносин людей, наділених волею і свідомістю у процесі створення права (правотворчість), крім того, процес втілення права в життя є усвідомленою та вольовою діяльністю людей.

Стверджується, що реальними інструментами формування правосвідомості є правові ідеї, поняття, гіпотези, теорії, за допомогою яких здійснюється аналіз юридичної сфери, розвиваються правові знання, відбувається вдосконалення чинного законодавства, регулювання правовідносин і правової поведінки громадян.

У підрозділі 1.2 «Філософсько-правовий вимір правосвідомості» подається характеристика правосвідомості як філософсько-правової категорії у межах сучасних підходів, проаналізовано умови формування, особливості розвитку правосвідомості внаслідок мінливих соціально-правових чинників інформаційного суспільства та несформованої правової культури особистості.

Поняття «людина», «особа», «особистість» розглядаються як центральні елементи сучасної юриспруденції з огляду на розвиток демократичних процесів у більшості розвинених країн. У цьому аспекті на філософію права покладаються важливі завдання: з'ясування причинно-наслідкового зв'язку щодо впливу різних чинників на правосвідомість і навпаки та інтерпретація правосвідомості; забезпечення формування й зміни вже сформованого світогляду людини з метою подолання деструкції правосвідомості.

Свідомість, а відповідно і правосвідомість як її складова, трактується із філософської точки зору, виходячи з первинності об'єктивного чи суб'єктивного світу, і знову повертає нас до основних питань людського існування, оскільки свідомість є мірою людського буття, а результат її «діяльності» містить оцінку речей і явищ як об'єктивного, так і суб'єктивного світу. Тому, на нашу думку, філософсько-правовий підхід до правосвідомості слід обґрунтовувати, виходячи із феномена розвитку особи, становлення її свідомості. Водночас складність окресленого завдання полягає в тому, що свідомість, не будучи об'єктом світу, є, проте, цілісним та індивідуальним досвідом особистісного існування, є такою даністю, про яку не можна сказати, що вона має ті чи інші природні властивості, достатню кількість характеристик для визначення її природи (у будь-якому разі на теперішній час розвитку науки).

У підрозділі 1.3 «Деформація світогляду особистості як причина деструкції правосвідомості» характеризуються зміни, що відбуваються у процесі становлення та розвитку особистості впродовж усього її життя, створюють нові можливості для громадян, впливають на їхні ціннісні орієнтації, соціальні установки та соціальну активність. Уточнюється, що ці зміни під впливом соціально-стресових, інформаційних, екологічних та інших чинників або їх комплексів, наприклад, таких, як вплив суспільства, зміна зовнішнього психологічного середовища, переорієнтація суспільства, груп людей чи окремих осіб, що мають значний вплив на таку особу тощо, та внутрішніх чинників, наприклад, психологічного стану людини в певній життєвій ситуації, готовності адекватно сприйняти та зрозуміти зміну

зовнішніх соціальних чинників, вміння адаптуватися до нових реалій життя і т.п., можуть бути як позитивними, так і негативними для правосвідомості особистості.

Концепція деструкції світогляду в сучасній філософії не набула чітких і зрозумілих характеристик, а, навпаки, породжує все більше запитань – аж до сумнівів щодо можливості існування людини без деструкційних процесів у суспільному житті та людській природі. Таке трактування цієї проблеми зумовлюється здебільшого загадковістю походження людини та складністю структури її свідомості. Тому і деструктивні зміни особистості в сучасній науковій картині антропогенезу постають також почасти як процеси з багатьма невідомими.

Обґрунтовується висновок про те, що деструкція правосвідомості відтворюється у контексті деформаційних змін світогляду особи, внаслідок чого відбувається формування спотворених образів та уявлень про явища, процеси, ідеї, обставини правової дійсності. Ці зміни спочатку відбуваються на підсвідомому рівні й лише з плином часу переходять у постійну, усвідомлену протиправну поведінку на основі деструктивної свідомості. Основною причиною негативних деструктивних змін є децентрованість (відсутність позитивно сформованих цінностей), вимог змін, відсутність чітких, стабільних власних уявлень про правові відносини, правові традиції, причини суспільних негараздів, які за своєю сутністю є хибними культурно-правовими та соціальними цінностями.

Розділ 2 «Філософсько-правові проблеми деструкції правосвідомості: засоби протидії і шляхи унормування» складається із трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Правовий нігілізм як один із деструктивних станів» узагальнюються результати соціально-філософських, теоретико-правових і суспільно-політичних досліджень нігілізму як негативного правового явища. Демонструється уніфікація підходів щодо проявів правового нігілізму, який може проявлятися у різних формах заперечення права як соціальної цінності. При цьому неповнота ціннісних правових орієнтацій внаслідок відсутності адекватних ідей і уявлень, що мають важливе соціальне значення, трансформують здоровий правовий світогляд людини в егоїстичний, егоцентричний. Вакуум у системі правових цінностей неминуче заповнюється уявленнями з протилежним знаком: якщо не цінується особистість, правова система, значить у цій системі орієнтацій чільне місце належить егоїстичним інтересам або вузькогруповим поняттям. Відзначається, що деформований правовий світогляд особистості, яка сповідує правовий нігілізм, виробляє викривлені правові відчуття, взаємодія яких із компонентами структури правосвідомості має негативний вплив, сприяє деформації правосвідомості. Виникненню свідомих психічних процесів особистості передуює стан, який у психології має назву «установка». Він характеризується готовністю до

визначеної активності у відповідь на вплив зовнішнього середовища. Обґрунтовується висновок, що причиною правового нігілізму можна вважати правове неучтво громадян і посадовців, слабку поінформованість про роль законодавства, а також інтуїтивне бажання обійти норму, якщо це приносить щонайменший прибуток за мінімальних ризиків піддатися санкціям. Іншою причиною, що спонукає до формування суспільного правового нігілізму, є зменшення довіри народу до законодавця, низька якість самих законів, різке збільшення законодавчого масиву за низької правозастосовної сили чинних законодавчих актів, численні нашарування нормативно-правових актів і суперечності в правовому регулюванні одних і тих же питань, що нерідко створює юридичну плутанину.

У підрозділі 2.2 *«Правова культура у контексті загальносвітової і загальнодержавної культури»*, беручи за основу компаративний аналіз варіантів визначення правової культури, уточнюється, що вона оперує правовими цінностями як особливим видом духовних цінностей, які задовольняють потреби соціальних груп суспільства в регулюванні соціальних відносин. Основне призначення цих цінностей полягає у створенні, підтримці та зміцненні соціального порядку і правової дисципліни, нормального функціонування суспільства.

Стверджується, що правова культура стимулює відбір оптимальних правових ідей, зважаючи на механізми відбору найбільш ефективного правового регулювання відносин певної соціокультурної реальності. Відтак поступово у суспільній правовій свідомості нагромаджуються варіативність системи правових знань, цінностей, переваг, різноманіття уявлень про способи і методи правового регулювання, прогресивні правові ідеї, а також ті ідеї, що відображають консервативні тенденції правової еволюції, які засвідчують правильність уже перевірених на практиці моделей суспільного співжиття громадян та ін.

Обґрунтовується положення про те, що такий відбір моделей правовідносин з огляду на їхню ефективність для суспільства загалом можливий за умов досягнення певного рівня правосвідомості як окремої особистості, так і соціальних груп. Цей рівень залежить від того, наскільки глибоко освоєні такі загальноцивілізаційні цінності, як права і свободи людини та громадянина, від рівня поінформованості суспільства, а також того, як за допомогою права реалізувати механізм подолання суперечок і пошуку компромісів у суспільстві.

У підрозділі 2.3 *«Підвищення правової культури крізь призму подолання правового нігілізму»* висвітлюється позиція, відповідно до якої вплив деструкції соціальних норм у свідомості окремої людини та суспільства є необхідною передумовою з'ясування змісту і характеру співвідношення правових та інших соціальних норм в рамках виконуваних ними функцій

суспільної саморегуляції, об'єктивних підстав і критеріїв відомого «розподілу праці» і «сфер впливу» між ними тощо. Відзначається, що важливою проблемою сучасної правової культури є досягнення відповідності між зовнішньою і внутрішньою свободою людини, певною суспільною групою та суспільством в цілому. Це можливо досягти шляхом підвищення розуміння цінності права, поваги до права, намагання зрозуміти суть і шляхи покращення правової системи та системи суспільних правовідносин, тобто підвищення рівня правосвідомості.

Розділ 3 «Шлях розвитку свідомості особистості: від правового нігілізму до правової культури» складається із трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Світоглядна основа деструктивної правосвідомості в контексті ставлення особистості до права та правових цінностей» обґрунтовується положення про те, що одним із найбільш значущих чинників, що впливають на вибір поведінки людини, є усвідомлення нею важливості певних суспільних цінностей (С.Л. Рубінштейн), оскільки саме те, що є особливо значущим для людини, становить у підсумку мотиви й цілі його діяльності і визначає спрямованість особистості. Тому і сприйняття загальнокультурних цінностей, розуміння того, що застосування неправомірної поведінки може принести шкоду як собі, так і іншим людям, суспільним групам чи суспільству в цілому і є тим внутрішнім чинником, що спонукає людину обмежувати свої дії відповідно до прийнятих суспільних, правових норм та згідно з власною і суспільною правосвідомістю. І навпаки, поєднання правового нігілізму або деструктивно зміненої правосвідомості з антисуспільною спрямованістю особи, емоційного збудження та відсутності правової культури призводить у подібних випадках до того, що механізми внутрішнього контролю правомірності власної поведінки виявляються малоефективними.

Стверджується, що деструкція правосвідомості як викривлення уявлень про цінності та реалізацію права в різноманітних формах проявляється у низькому рівні правової культури суб'єктів права. При цьому змінюється світоглядна основа правосвідомості, що призводить до зміни правових установок та спрямованості особистості під впливом домінуючих нігілістичних ідей, поглядів, уявлень і відчуттів тощо.

У підрозділі 3.2 «Виховання поваги до права у свідомості громадян засобами юридичної освіти» характеризуються стимулюючі умови, які повинна створити сучасна система права для розуміння та обов'язкового виконання вимог юридичних норм усіма учасниками суспільних відносин, що стане гарантією забезпечення їхньої практичної реалізації, підтримкою законності та правопорядку.

Водночас у сучасних умовах розвитку демократичного суспільства основне завдання права не може обмежуватися тільки законотворчою та правореалізаційною діяльністю.

У результаті запровадження в систему юридичної освіти правового виховання забезпечується розуміння суті комплексу правових категорій та понять, які дозволяють ознайомитися із важливими філософськими, релігійними, культурологічними, морально-етичними засадами різноманітних правових систем, як історичних, так і наявних у сучасних державах, оцінити їх нормативно-ціннісні структури тощо. Таким чином, під час здобуття юридичної освіти відбувається вивчення права як суспільної науки, що свідчить про його поліфункціональність.

У підрозділі 3.3 *«Практичні методи та рекомендації щодо подолання деструкції правосвідомості в сучасних глобалізаційних умовах»* обґрунтовується, що подолання деструктивних процесів у правосвідомості повинно здійснюватися з огляду на причинно-наслідкові каузальні зв'язки, що зумовили і визначили негативні напрями розвитку та заходи щодо їх усунення, тобто забезпечення шляхом виховної і профілактичної діяльності у сфері правової освіти умов, які не допускають, нейтралізують або зменшують вплив негативних процесів у суспільстві на деформацію правосвідомості особистості.

На основі визначення причин різних видів деструкції правової свідомості виділено основні шляхи її виправлення, з-поміж яких найбільш важливими є: інформаційно-виховні, попереджувальні, методи примусу тощо. Останні пов'язані із застосуванням щодо порушників правопорядку кримінальних, адміністративних, процесуальних заходів. Вони відіграють роль попередження проявів негативної правосвідомості, яка призвела до вчинення правопорушення чи злочину; сприяють закріпленню у суспільній чи індивідуальній свідомості принципів законності, справедливості й невідворотності покарання за протиправну поведінку.

Особливість філософсько-правового підходу до вивчення правосвідомості, причин її деструкції та шляхів подолання полягає в тому, що окремий підхід наочно і безпосередньо поєднує логічний та історичний, абстрактний і конкретний методи у вивченні явищ, які впливають на формування правосвідомості, забезпечує узагальнення та виділення одиничного в дослідженні конкретних питань в межах загального поняття у філософії та праві, що полегшує пізнання специфіки цієї проблеми.

ВИСНОВКИ

У дисертації сформульовано теоретичні узагальнення найбільш важливих наукових та практичних результатів щодо вирішення наукового завдання дослідження, суть яких полягає у здійсненні вперше в українській юридичній науці комплексного філософсько-правового дослідження деструкції правосвідомості та шляхів її виправлення.

Сформульовані в роботі положення підтверджують достовірність і конкретизованість результатів.

1. Деструкція правосвідомості трактується як відхилення складових структури суспільної правосвідомості від правових норм та культурно-соціального орієнтуру, які формують і підтримують функціонування правосвідомості. Таким чином, деструкція правосвідомості відбувається у результаті набуття суб'єктивних правових поглядів, ідей, уявлень, які сприяють викривленому відображенню правової чи суспільної реальності. Цей процес можна охарактеризувати як соціально-правову зміну правосвідомості, котра породжує негативне ставлення до права.

2. Відповідно до аналізу сутності правосвідомості на основі усвідомлення значущості права деструкція правосвідомості розглядається у двох аспектах. По-перше, це індивідуальна, особистісна деструкція правосвідомості, що виражається у несформованості правових переконань, поглядів, світогляду тощо або ж у їх деформованості, коли, до прикладу, правові переконання і погляди суперечать законодавству. Тобто якщо людина свідомо сприймає правові норми лише як зовнішні вимоги, то це неодмінно призводить до протестної емоційної реакції. В такому контексті деструкція правосвідомості особистості може трактуватися як прояв свідомості кризь призму її емоційних, світоглядних, пізнавальних, поведінкових елементів. По-друге, це суспільна деструкція правосвідомості в соціологічному й культурологічному аспектах, що детермінується неповагою до права, недотриманням законів, безкарністю, руйнуванням утверджених цінностей (релігійних, моральних), соціальним розшаруванням суспільства, злочинністю, корупцією, бюрократизмом та ін. Відтак деструкцію правосвідомості доцільно розглядати як наслідок деструкції свідомості.

3. Проблематика деструкції свідомості набуває актуальності в контексті наслідків кризи людяності, толерантності, гуманізму: занепаду культури, тероризму, втрати моральних цінностей, зростання рівня злочинності й ін. Тож людина мимоволі стає деструктивною силою, впливаючи на оточення, суспільство, державу. Надпричинами вважаємо засади розвитку сучасної цивілізації, поширення глобалізму в усіх формах суспільних відносин, в межах яких людину трактують як засіб поза її соціальним і духовним буттям. Таким чином, деструкція свідомості повинна трактуватися у двох вимірах, причому обидва відображають взаємовплив. У першому випадку йдеться про деструкцію як процес зовнішнього впливу соціуму на особистість, властивість розвитку суспільства й цивілізації загалом. У другому ж – про вплив уже деструктивних у сенсі свідомості індивідів на подальший розвиток суспільства. Це вплив внутрішній, так би мовити, зсередини, який залежить від рівня саморозвитку, індивідуальних якостей та рис особистості. Людина поєднує в собі ці два виміри процесу деструкції правосвідомості.

4. Правосвідомість може сформуватися і розвинутися тільки у процесі соціалізації і самоактуалізації особистості, входження її у світ суспільних відносин, культури та правової культури, зокрема в процесі діяльності й спілкування, рефлексії та саморефлексії, самооцінки і самовизначення. Світ свідомості є багатомірним і невичерпним, має не тільки рефлексивні риси (звернений до себе), але й буттєві (відкритий світові загальнолюдських цінностей, культури). Основним завданням правосвідомості в державотворчому та правотворчому процесах є, передовсім, усвідомлення цінності права. Тому суспільна небезпека деструкції правосвідомості полягає у дестабілізації наявного в суспільстві соціального, політичного та правового порядку, активізуючи насильство, протиріччя у відносинах тощо. Крім того, рівень цієї небезпеки вимірюється різноманітністю взаємопов'язаних і взаємодоповнювальних її проявів, що значно ускладнює процес виправлення.

5. Підстави відповідальності людини за деструктивні зміни своєї правосвідомості відображені у повсякденній діяльності: лише людині дано право домагатися власної свободи і розмірковувати про значення власного буття, а отже, нести відповідальність за свої суспільні дії. Все подальше життя людини визначається тим, сприймає вона це питання як нерозв'язне чи другорядне або стає об'єктом екзистенціальних рішень. Складність цього питання полягає у тому, що не існує однозначної відповіді на питання, чи відповідальна людина за свою свідомість, у тому числі правосвідомість. Однак це завдання варте уваги, оскільки від його розв'язання залежить практична поведінка людини в суспільстві.

6. У процесі самореалізації людини у правовідносинах однією з основних передумов здійснення вибору своєї правової поведінки є задоволення або, навпаки, невдоволеність способом життя чи відсутністю можливостей для досягнення поставлених цілей. Певною мірою оцінка правової ситуації і вибір правової поведінки – це своєрідний перехід від однієї сфери самореалізації до іншої, але за недостатніх позитивних внутрішніх налаштувань правосвідомості особи (або декількох осіб як суспільної групи) формується деструкція саморозвитку особи (суспільної групи). Тобто правова самореалізація відбувається у різних сферах суспільно-правового життя. Так, якщо розглядати сферу правовідносин у суспільстві, то основним буде такий вибір правомірної поведінки, який відповідає рівню правосвідомості, правової культури, набутому досвіду, правовим знанням особистості. Хоча поширення меркантильності у сучасному світі змушує обирати можливі раціональні шляхи, керуючись кінцевою результативністю, а не самореалізацією. А це, безумовно, призводить до деструкції і свідомості, і правосвідомості.

7. Розуміння цінності права зумовлює наявність в особі почуття власної гідності та поваги аналогічних прав інших членів суспільства. Сьогодні деструкція правосвідомості проявляється найбільш негативно, впливаючи на

розвиток держави та права. Незважаючи на трактування деструкції правосвідомості як одного з проявів злочинної поведінки, можемо відзначити специфіку суспільної правосвідомості, яка полягає в тому, що вона певною мірою містить в собі деструкцію, якої, попри все, можна уникнути.

Протиріччя між цілями протиправних дій і способами їх реалізації усвідомлюються особою такою ж мірою, як усвідомлюється негативізм суспільно значущих наслідків. Ігнорування правових норм, ставлення власних інтересів вище від суспільних спотворює правосвідомість особи, що підштовхує її до прийняття іншого рішення, ніж те, яке відповідає суспільним та правовим нормам. Відбувається заміщення загальносуспільних цінностей особистими корисливими інтересами, що визначаються короткотерміновими, зосередженими виключно на особистій вигоді потребами чи мотивами.

8. Негативним елементом державотворення і правотворення, що становить загрозу національній безпеці, є правовий нігілізм. Будучи однією із найпоширеніших форм деструкції правосвідомості, він зворотно впливає на стан законності, правовий порядок, загальний розвиток активності людини. Багатоаспектність проявів правового нігілізму дозволяє відтворити відносні рамки його вираження: від неможливості захисту гарантованих законом прав і свобод до безкарності за наругу над правами людини. Такі тенденції розвитку деструктивної правосвідомості призводять до регресу в громадянському суспільстві та демократичній правовій державі.

9. Однією з основних причин деструкції правосвідомості є порушення прав і свобод людини та громадянина, що неодмінно впливає на довіру до держави, розуміння верховенства права, спроможність закону забезпечити правовий порядок. В умовах зниження значущості права у суспільстві навіть законослухняні громадяни схильні до недотримання правових норм, а відстоювання особистих прав і свобод призводить до обмеження прав і свобод інших осіб («ніщо так не відображає безсилля влади, як постійне застосування сили»). Тож саме на державі лежить відповідальність за деструкцію правосвідомості в суспільстві, оскільки виховати повагу до закону і визнати верховенство права можна лише шляхом економічного розвитку держави, забезпечення прав і свобод людини та громадянина і стабілізації суспільних відносин, базуючись на правових нормах.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Сировацький В. І. Прояв деструкції світогляду особистості як причина деструкції правосвідомості / В. І. Сировацький // Митна справа. – № 6 (72). – Ч. 2. – 2010. – С. 212–217.

2. Сировацький В. І. Шляхи підвищення правової культури крізь призму подолання правового нігілізму / В. І. Сировацький // Митна справа. – № 3 (75). – Ч. 2. – 2011. – С. 79–84.

3. Сировацький В. І. Виховання поваги до права в свідомості громадян у контексті реформування юридичної освіти / В. І. Сировацький // Митна справа. – № 4 (76). – Ч. 2. – 2011. – С. 28–34.

4. Сировацький В. І. Філософсько-правовий вимір правосвідомості / В. І. Сировацький // Митна справа. – № 5 (77). – Ч. 2. – 2011. – С. 520–525.

5. Сировацький В. І. Правовий нігілізм як одна з форм правосвідомості та соціальної поведінки особистості / В. І. Сировацький // Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ: Серія юридична. – 2011. – Вип. 3. – С. 479–487.

6. Сировацький В. І. Формування категоріального апарату теорії правосвідомості / В. І. Сировацький // Філософські та методологічні проблеми права: науковий журнал. – 2011. – № 2. – С. 64–72.

7. Сировацький В. І. Вплив світоглядної деструктивності на формування правосвідомості / В. І. Сировацький // Державотворення та правотворення в Україні крізь призму дотримання прав людини: ретроспектива, сучасні проблеми та наукове прогнозування: матеріали II Всеукраїнського круглого столу. – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – С. 82–86.

8. Сировацький В. І. Кореляція деструкції свідомості та деструкції правосвідомості / В. І. Сировацький // Проблеми державотворення та правотворення в Україні: матеріали II Регіонального круглого столу. – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – С. 328–333.

9. Сировацький В. І. Кореляційний зв'язок правової культури з культурою суспільства та держави / В. І. Сировацький // Роль суспільно-політичних дисциплін у формуванні світогляду працівника ОВС: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – С. 171–176.

АНОТАЦІЯ

Сировацький В.І. Деструкція правосвідомості та шляхи її виправлення як об'єкт філософсько-правового аналізу. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права. – Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України, Львів, 2013.

У роботі здійснено комплексне дослідження філософсько-правової оцінки деструкції правосвідомості та шляхів її виправлення. У контексті висвітлення

означеної проблеми проаналізовано сутність правосвідомості на основі усвідомлення значущості права.

Досліджено, що найповніше деструкція правосвідомості відображається саме у поведінковому компоненті – у скоєнні правопорушень, вчиненні злочинів як формах вираження протиріччя між суспільством та особистісною правосвідомістю через нівелювання права. З-поміж основних причин деструкції правосвідомості виокремлено правову політику держави, оскільки правові акти відображають ту чи іншу модель соціальних відносин у загальній системі суспільної взаємодії. Це безпосередньо впливає як на процеси внутрішньодержавного розвитку, так і на етноментальні процеси формування правосвідомості.

Ключові слова: право, правосвідомість, філософія права, деструкція правосвідомості, філософська методологія, особистість, громадянин, громадянське суспільство, держава, юридична освіта, юрист.

АННОТАЦІЯ

Сыровацкий В.И. Деструкция правосознания и пути ее исправления как объект философско-правового анализа. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.12 – философия права. – Львовский государственный университет внутренних дел МВД Украины, Львов, 2013.

В работе осуществлено комплексное исследование философско-правовой оценки деструкции правосознания и путей её исправления. В контексте этой проблемы проанализирована сущность правосознания на основе понимания значимости права, что позволило рассмотреть деструкцию правосознания в двух аспектах. Во-первых, она выражается в несформированности правовых убеждений, взглядов, мировоззрения и пр. либо в их деформированности, когда, к примеру, правовые убеждения и взгляды противоречат законодательству. То есть, если человек сознательно воспринимает правовые нормы всего лишь как внешние требования, то это непременно приводит к протестной эмоциональной реакции на правовые явления. В таком контексте деструкция правосознания может трактоваться как проявление сознания сквозь призму ее эмоциональных, мировоззренческих, познавательных, поведенческих элементов. Во-вторых, детерминация обществом уважения и признания верховенства права, к сожалению, уступает место несоблюдению законов, циничному надругательству над правом, безнаказанности за совершение правонарушений, совершенных в результате разрушения утвержденных ценностей (религиозных, моральных), социального расслоения общества, роста уровня коррумпированности, бюрократизации межличностных и общественных

отношений и др. В связи с этим анализировать деструкцию правосознания целесообразно как следствие деструкции сознания.

Доказано, что наиболее полно деструкция правосознания отражается именно в поведенческом компоненте – в совершении правонарушений и преступлений как формах выражения противоречия между обществом и личностным правосознанием в аспекте нивелирования права. Среди основных причин деструкции правосознания необходимо выделить правовую политику государства, поскольку каждый из правовых актов отражает ту или иную модель социальных отношений в единой системе общественного взаимодействия. Это непосредственно влияет как на процессы внутригосударственного развития, так и на этноментальные процессы формирования правосознания.

Подчеркивается, что деструкция правосознания проявляется наиболее негативно, влияя на развитие государства и права. Несмотря на трактовку деструкции правосознания как одного из проявлений преступного поведения, можно отметить специфику правосознания, состоящую в том, что она некоторым образом включает в себя деструкцию, которую, несмотря ни на что, следует преодолеть.

Ключевые слова: право, правосознание, философия права, деструкция правосознания, философская методология, личность, гражданин, гражданское общество, государство, юридическое образование, юрист.

ANNOTATION

Syrovatsky V.I. Destruction of justice and ways to fix it as an object of philosophical and legal analysis. – On the manuscript.

Thesis on scientific degree of candidate of legal sciences on speciality 12.00.12 – Philosophy of law. – The Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, 2013.

The paper is dedicated to the study of philosophical and legal assessment of the destruction of justice and ways to counter it. In the context of coverage definite problem analyzed the nature of justice on the basis of understanding the importance of law.

Investigated that fully destruction of justice displayed with the behavioral component – of committing offenses committed crimes as forms of expression of the contradiction between society and personal sense of justice in the leveling of law. Moreover, among the main causes of degradation of justice still need to identify the scope of legal policy. To some extent, each of the acts reflect a particular model of social relations in the general system of social interaction. This directly affects both the processes of internal development, and on etnomentalni formation processes of justice.

Key words: law, justice, philosophy of law, destruction of justice, philosophical methodology, person, citizen, civil society, government, law, lawyer.

Підписано до друку 25.02.2013 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Умовн. друк. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. № 23-13.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.